

JAMOADA ISHLASH VA UNDA SHAXSNI TARBIYALASH FAOLIYATI

Bobomuradova Malika Muxammadovna
Uchquduq sanoat texnikumi yoshlar yetakchisi

Annotatsiya: *Jamoa va jamoa orqali tarbiyalash tarbiya tizimida muhim ahamiyatga ega bo'lgan tamoyillardan biridir. Shaxsni shakllantirishda jamoaning yetakchi rol o'ynashi to'g'risida fikrlar pedagogika fanining ilk rivojlanish davridayoq bildirilgan. Jamoada uning a'zolari o'rtasidagi munosabatning alohida shakli yuzaga keladi. Bu esa shaxsning jamoa bilan birgalikda rivojlanishini ta'minlaydi.*

Kalit so'zlar: *Jamoa, ijtimoiy-g'oya, norasmiy (hissiy), birlik.*

Аннотация: *коллективное и коллективное воспитание-один из принципов, важных в системе воспитания. Мысли о ведущей роли коллектива в формировании личности высказывались еще в ранний период развития педагогической науки. В коллективе возникает особая форма взаимоотношений между его членами. Это обеспечивает совместное развитие личности с коллективом.*

Ключевые слова: *коллектив, социальное-идея, неформальное (эмоциональное), единство.*

Abstract: *collective and collective education is one of the principles important in the education system. Thoughts about the leading role of the collective in the formation of personality were expressed in the early period of the development of pedagogical science. In a team, a special form of relationship arises between its members. This ensures the joint development of the individual with the team.*

Keywords: *collective, social-idea, informal (emotional), unity.*

Har bir jamoa o'z-o'zini boshqarish organiga ega va umummilliy jamoaning uzviy qismi sanaladi. Shuningdek, u maqsadning birligi va tashkil qilish xususiyatlari orqali umummilliy jamoa bilan bog'lanadi. Ijtimoiy jamiyatning ehtiyojini qondirishga yo'naltirilgan jamoa navbatidagi muhim xususiyatidir. Jamoa faoliyatining ijtimoiy-g'oyaviy yo'nalishi ham jamoaning faoliyati mazmunida o'z aksini topishi muhim ahamiyatga egadir. Jamoa xususiyatini aniqlashda kishilar guruhning yagona ijtimoiy tizimini o'rnata olishdagi usuli, ya'ni jamoani tashkil qilish usuli ham muhim hisoblanadi. Pedagogik jihatdan maqsadga maqsadga muvofiq tashkil etilgan jamoa faoliyati natijasida jamoa a'zolari o'rtasidagi ishchanlik, bir-biri uchun g'amxo'rlik, o'zaro yordam, jamoa manfaati uchun javobgarligi hissi qaror topadi.

Birgalikdagi faoliyat umumjamiyat ishi uchun mas'uliyat hissini uyg'ota borib, jamoa a'zolarini bir-biriga yaqinlashtiradi, jamoaga mansublik hissini paydo bo'lishini uyg'otadi, jamoa bilan munosabatda bo'lishi ehtiyojini oshiradi. Jamoa a'zolari o'rtasida o'zaro guruhliy yaqinlik, hissiy birlik yuzaga keladi. Ushbu munosabat ko'pincha o'z-o'zidan paydo bo'ladi hamda ular pedagogik ta'sir ko'rsatish uchun qo'l

keladi. Ruhiiy va hissiy birlik jamoa aʼzolarining birgalikdagi faoliyati mazmuniga ular orasidagi hosil boʻlgan ishchilik faoliyatining xarakteriga bevosita bogʻliqdir. Jamoaning rasmiy (ishchanlik) va norasmiy (hissiy) tuzilishini bir-biridan farqlash lozim. Jamoaning rasmiy tuzilishi deganda jamoa faoliyatining turli koʻrinishlarini amalga oshirish uchun zarur boʻladigan tashkiliy jihatlari koʻzda tutiladi.

Mazkur tuzilma bir tomondan jamoa aʼzolari qoʻshilgan ishchanlik munosabatlarini ifoda etsa, ikkinchi tomondan rahbarlik vazifasini bajaruvchi tarbiyachilar hamda jamoa aʼzolari oʻrtasidagi mavjud boshqarish munosabatlari mazmunini ifoda etadi. Norasmiy tuzilma jamoaning barcha aʼzolari oʻrtasidagi shaxslararo maʼnaviy psixologik munosabatlarning umumiy tizimi va mikroguruhini tashkil etuvchi ayrim aʼzolar oʻrtasidagi tanlash munosabatlari mazmunini ifodalaydi. Jamoaning har bir aʼzosi mavjud munosabatlar tizimida u yoki bu oʻrinni egallaydi. Tarbiyalanuvchi shaxsning jamoadagi oʻrni uning shakllanish jarayoniga taʼsir koʻrsatadi.

Maktab yoki sinfdagi rasmiy va norasmiy tuzilmalar bir-biriga muvofiq boʻlganda, jamoaning rasmiy va norasmiy yetakchilari norasmiy munosabatlari tizimda koʻzga koʻringan oʻrnini egallagan holdagina chinakam jamoa boʻla oladi. Shuningdek, norasmiy guruhlar (ijroguruhlar) umumjamoa ijtimoiy manfaatlari uchun kurashuvchi guruhlar boʻlgandagina jamoa oʻzini chinakam jamoa tarzida namoyon etishi mumkin. Yashash joylarida oʻzaro birikkan bolalar guruhlari qanchalik ahil va inoq munosabatlar zaminidan tashkil topgan boʻlmasin haqiqiy jamoa boʻla olmaydi. Chinakam jamoa ijtimoiy ahamiyatga moyillik faoliyatini tashkil eta olish, jamoa aʼzolar oʻrtasida ijtimoiy ahamiyatli faoliyat, maqsad, ishchanlik xarakteridagi aloqa va munosabatlarini oʻrnata olishi lozim. Jamoaning majburiylik belgisi unga pedagogik rahbarlikning boʻlishidir. Shunday qilib, jamoa – kishilarning shunday muayyan guruhi boʻlib, u ijtimoiy ahamiyatga ega boʻlgan maqsad hamda mazkur maqsadni amalga oshirish uchun yoʻnaltirilgan kuchni tashkil etadi. Ushbu guruh aʼzolari oʻzaro birlik, aʼzolarining munosabatlar jarayonidagi tengligi asosida unga rahbarlik qilish va bir biriga boʻysunishi, shuningdek, jamoa oldidagi javobgarligi asosida muayyan faoliyatni olib boradilar. Jamoa va uni shakllantirish pedagogik faoliyatning maqsadi hisoblanadi. Ayni koʻrsatish, uni koʻrsatish vositasi boʻlib, uning yordamida jamoaning barcha yoki har bir aʼzosining tarbiyalash yaxshi samaralar beradi. Jamoaning yetakchi tarbiyaviy vazifasi shaxsni har tomonlama tarbiyalash, unda ijobiy sifatlarni hosil qilish, mustahkam hayotiy pozitsiyani qaror taptirishdan iboratdir. Oʻquvchilar jamoasi pedagogik – tarbiyachilar va bolalardan iborat jamoaning murakkab birlashmasi, oʻz-oʻzini nazorat, oʻz-oʻzini boshqarish jarayonini tashkil etuvchi mustaqil tizim, shuningdek, oʻzining psixologik muhitiga, anʼanalariga ega guruh hisoblanadi. Demak, yuksak darajada uyushtirilgan jamoa oʻzida bir necha xususiyatlarni namoyon etadi. Ular quyidagilardir:

1. Ijtimoiy ahamiyatga ega yagona maqsadning mavjudligi.

2. Birgalikdagi umumiy faoliyatning tashkil etilishi.
3. Majburiy mas'uliyatli munosabatning yo'lga qo'yilishi.

4. Saylangan umumiy rahbar organga egalik. Jamoani shakllantirish muayyan qonuniyatlarga bo'ysunadigan uzoq muddatli, murakkab jarayondir. Jamoaning vujudga kelishi uchun 4 bosqich zarur. Jamoaning shakllanish bosqichlari dastlab pedagog butun guruhga talab qo'yadi, so'ngra jamoa faollari jamoa a'zolariga talab qo'yadi, so'ngra butun jamoa alohida shaxsdan muayyan tartibda olib borishni talab qiladi va nihoyat, shaxs o'z-o'ziga talab qo'yadi. Ushbu jarayonni sxema tarzda quyidagicha bayon etish mumkin. Yosh avlodni hayotga va mehnatga tarbiyalashda, ularda oliy axloqiy sifatlarni shakllantirishda jamoa ruhida tarbiyalash alohida o'rinni egallaydi. O'quvchi maktab davrida jamoa bo'lib o'qiydi, hamjihatlikda ishlaydi, demak, jamoatchilikning dastlabki tamoyillari bilan tanishadi va ularni o'rganib boradi. Quyida, asosan, jamoatchilik tushunchasiga doir ayrim masalalar ustida fikr yuritamiz.

«Jamoatchilik» so'zi lotin tilidan olingan bo'lib, jamoaviy, umumiylik, birlik degan ma'noni bildiradi. Jamoatchilik tushunchasi dastavval jamoa bo'lib ishlash, xalq uchun mehnat qilish, shaxsiy manfaatni umum manfaatiga bo'ysundirish, bir-biriga beg'araz, o'rtoqlarcha yordam berish degan tamoyilni anglatadi.

Jamoatchilikni shaxsning asosiy xususiyati deb qarash lozim. Chunki jamoa hissi, bir tomondan, shaxsni rivojlantirishga ta'sir ko'rsatadi, ikkinchi tomondan, shaxsning tarbiyalanishida o'zaro dialektik munosabatni vujudga keltiradi. Shaxsni shakllantirishning vositalaridan biri jamoatchilikdir. Jamoatchilik shaxsni shakllantirishning mohiyatini ochishda, jamoa va shaxsning o'zaro munosabat va aloqasini anglashda muhimdir. Shaxsning rivojlanish faoliyatida jamoatchilikning tutgan o'rni va ahamiyati katta ekanligini va uning mazmuni hamda xususiyatini ifodalash ma'quldir. Bu ilgari shaxsni qanday tushunganliklarini va hozir psixologlar, pedagog va faylaso'flar qanday tushunayotganliklarini aniqlash uchun zarurdir. Jamoatchilik tushunchasini tor ma'noda va keng ma'noda anglash mumkin. Tor ma'noda jamoa ma'lum guruh kishilar yig'indisi, sinf jamoasi va boshqalardir. Jamoatchilikni keng ma'noda tushunish bu, dastavval, uning obyektiv asoslarini bilishdir. Shaxsning asosiy xususiyati jamoa bo'lib, u obyektiv asosda shakllanadi. Bu esa, dastavval, jamiyat taraqqiyoti va hayot sharoitiga bog'liqdir.

Jamoatchilik nazariyasining bu obyektiv qonuniyligini, albatta, hisobga olish zarur. Jamoatchilik bunday tarixiy taraqqiyotni kuzatish hozirgi jamiyatda jamoatchilikning mohiyati nimadan iborat ekanligini, shuningdek, jamoatchilik mohiyati nima bilan xarakterli ekanligini bilish taqozo etadi. Bizning qarashimizcha, jamoatchilik shaxsning asosiy xususiyatigina emas, balki butun g'oyasi hamdir. Ayrim olimlar jamoatchilikni nazariy jihatdan inkor etadilar yoki bu ikkiyuzlamachilik, yolg'onchilik, munofiqlik qiladilar. Jamoatchilikning rivojlanish dialektikasi, bir tomondan, obyektiv asosni ko'zlasa, ikkinchi tomondan, jamoaning rivojlanishi, nazariy psixologiyasi sifatida obyektiv moddiy asoslarni aks ettiradi. Jamoatchilik masalasiga

nazariy va ijtimoiy nuqtai nazardan qarash, har bir shaxsda jamoatchilikni shakllantirishning obyektiv asoslarini ifodalash zarurdir.

Shuni e'tirof etish kerakki, jamoa va shaxsni shakllantirishning obyektiv asosi va psixologiyasi bo'lishiga qaramay, jamoani shakllantirishda jiddiy xatolik va kamchiliklar mavjuddir. Yana shuni ta'kidlash lozimki, mamlakatimizda mehnatkashlar uchun moddiy, ma'naviy va ideologik sharoitlarning yaratilganligiga qaramay, ayrim kishilarda jamoa manfaatlariga, umummanfaatlariga nisbatan shaxsiy manfaat va qiziqishlarni ustun qo'yish hollari kuzatiladi. Ayrim yoshlar jamoatchilik so'zini biladilar va bu haqda ko'p gapiradilar-u, amalda buning aksini qiladilar. Yuqoridagi fikrlar shuni ko'rsatadiki, shaxsning jamoatchilik xususiyatlarini shakllantirish nazariy va amaliy jihatdan

juda qiyin jarayondir. Mehnatkashlarda jamoatchilikni shakllantirish ular ongiga eskilik sarqitlaridan to'la xalos etishning muhim vositasidir.

Jamoatchilikda shaxsiy va jamoa manfaati o'rtasidagi o'zaro munosabatlar asosiy masala bo'lib hisoblanadi. Jamoatchilik manfaati shaxsiy qiziqishni ham ko'zlaydi, shaxsiy manfaat, o'z navbatida, umummanfaatni ham ko'zlaydi. Xulosa qilib aytish mumkinki, jamoatchilik o'zining mohiyati bilan o'zining igoizm va individualizm ideologiyasiga qarama-qarshidir. Egoizm va individualizm ham uning obyektiv va ideologik asoslariga egadir. Agar jamoatchi ma'lum guruh, jamiyatni va uning manfaatini o'zida ifoda etsa, individualchi bir kishininggina manfaat va qiziqishini ifoda etadi. Bu yuqorida keltirilgan jamoatchilikning shakllantirish jarayoni, ruhiy tabiatini ma'lum darajada ochish maqsadga muvofiqligini taqozo etadi. Bizning fikrimizcha, jamoatchilik kishilarda irodaviy, aqliy va hissiyot jarayonidir. Jamoa hissiyot bo'lib, kishilarning bir-biriga va atroflariga bo'lgan munosabatlarida hamda ichki kechinmalarida namoyon bo'ladi. Biz jamoa hissi haqida gapirganimizda, kishilarning ichki his-tuyg'ularini, o'z jamoasining yutuq va kamchiligi to'g'risidagi ichki kechinmalarini tushunamiz. Shaxsdagi aqliy jarayon bilan uzviy bog'liq bo'ladi. Shuning uchun ham, kishilardagi jamoa hissini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga egadir. Yoshlarda jamoatchilikni shakllantirish bilan bir vaqtda, ularning aqliga, hissiyotiga ta'sir ko'rsatiladi. Har qanday hissiyot tushunchasining natijasidir. Tushunish bilan bilib olish natijasida yoqimli va yoqimsiz hissiyotlar paydo bo'ladi.

Demak, jamoatchilik mazmunini tushunish va bilish orqali kishilarda yoqimli, go'zal va ijobiy tuyg'u hissiyotlar yuzaga keladi. Bu, o'z navbatida, kishilarga jamoani to'g'ri tushunish va baholashga imkon beradi. Jamoatchilik insonga xos bo'lib, ichki kechinma natijasida go'zallikka baho berish natijasi bo'lsa, individualizm yakka kishiga xos bo'lib, ichki kechinma asosida go'zallikka baho berish demakdir. Shunday qilib, bu ikki qarama-qarshi ideologiyani boshqa kishilardagi jamoatchilikni baholab qolmay, balki kishilar xulqiga imkoniyatlar ham yaratadi, uning xulqiga individualizmga qarshi hissini uyg'otadi.

Demak, kishilarda jamoatchilikni shakllantirish dialektik jarayon bo'lib, shu shakllantirish bilan bir vaqtda individualizmga qarshi kurashiladi. Bu kurashda yoshlarning ongi, psixikasi individuallikni e'tirof etadi. Bu psixikaning dialektik taraqqiyoti hisoblanadi. Kishi o'zida jamoa hissi paydo bo'lishi bilan individualizmni inkor etadi. Individualizm inkor etish jarayoni psixik va amaliy tajribada ma'lum darajada qiyinchilikni vujudga keltiradi. Bu qiyinchilik bilan kurashish, so'zsiz irodaviy jarayonga bog'liqdir. Shuning uchun ham jamoatchilikni shakllantirishda irodaviy jarayon birinchi darajali ahamiyatga egadir. Individualizm xususiy mulkchilik va raqobat negizi, jamoatchilik esa ijtimoiy mulkchilik negizida vujudga keladi. Ammo jamoatchilikning individualizm ustidan to'la g'alabasi uchun siyosiy tuzum o'zgarishi shart. Shunday qilib, jamoatchilik kishilarning umumiy maqsad yo'lida birgalikda qilgan mehnat va kurash jarayonidagi birlashuvi, jipslashuvi, o'rtoqlarcha o'zaro yordami va birodarligi demakdir.

Lekin ayrim kishilarda eski individualistik axloq ko'rinishlari hamon mavjud bo'lib kelmoqda. Bunday kishilar umumxalq mulkiga o'z shaxsiy mulkidek munosabatda bo'lmaydilar, xalq boyligini oshirish uchun

qayg'urmaydilar. Kuchi bilan yaratilgan texnika, qurilish materiallari qarovsiz tashlab yuborilsa, qishloq xo'jaligi mahsulotlari ochiqda qolib nobud bo'lsa va boshqa shu kabi zararlar keltirilsa, tashvishlanmaydilar. Bunday kishilarda egoizm va individualizm ko'rinishlari bizning turmushimizga mutlaqo begona bir narsadir.

Kishilarda bir necha asrlar davomida shakllangan munosabatlar va odatlarni albatta, birdan yo'q qilish uchun kishilarni tizimli ravishda jamoa ruhida tarbiyalab borish, ulardagi individualistik ko'rinishlarga qarshi kurashish, ularda o'rtoqlarcha o'zaro yordam munosabatlarini shakllantirish zarurdir. Individualistik sarqitlarni tugatishda va jamoa ruhida tarbiyalashda asosiy masala barcha kishilarda onglilikni yangi jamiyatimiz qurilishi talablari darajasiga ko'tarishdan iboratdir. Yuqoridagilarga asoslanib yoshlarni jamoa ruhida tarbiyalashning asosiy omillari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

1. eng ilg'or korxonalarining ish tajribasidan, ahillik, hamjihatlik, jamoa va o'rtoqlarcha o'zaro yordamlashishda ibratli oilalar, ota-onalar hayotidan misollar keltirish;

2. kishilarning hayotida jamoa bo'lib, bir-birlari bilan do'stona birodarlarcha munosabatda bo'lib yashashlari, mehnat va ijod qilishlari, hayot va turmushlarining doimo go'zal va xushchaqchaq o'tishiga katta yo'l ochib berishini har tomonlama misollar asosida tushuntirish. Aksincha, kishilar o'z hayotida jamoaga va uning qo'ygan talablariga to'g'ri baho bermay hayot kechirsalar, turmushi ko'ngilsiz, shirasiz va ma'naviy boyliksiz o'tishini uqtirish. Jamoatchilikning bu xususiyatlari va tamoyillari falsafiy va pedagogic jihatdan keng va teran sharhlab beradi. Ayniqsa, bu tizimda pedagog olim to'g'ri ko'rsatganidek, jamiyat va shaxs munosabatlari muhim ahamiyatga ega. Uning uqtirishicha, odam va shaxs boshqa-boshqa tushunchalardir.

Odam – tirik organizm, gavda, jismdir. Ya'ni, u tabiat farzandi sifatida barcha jonli mavjudotlar kabi tabiat qonunlari bo'yicha o'sadi, yashaydi, ulg'ayadi. Bu jihatdan odamning to'rt muchasi sog' bo'lsa, Imom Zaynuddir G'azzoliy «Kimiyoi saodat» asarida aytganidek u hayvonot bilan teng mavjudotdir. Odamning shaxsligi esa, uning o'zga odamlarga, jamiyatga, vataniga, butun insoniyatga munosabati bilan bog'liqdir. Demak, odam biologik tushuncha, shaxs ijtimoiy tushuncha. Insonlarning tabiiy ehtiyojlari qoralab, faqat ijtimoiy mexanizmga aylantirilishi, tabiatni ham siyosiyashtirish, mafkuraviy shaqatsiz tayziq insonni qadrsizlantirishi ham sho'rolar jamiyati misolida ko'rib turibmiz. Jamoaning umumiy manfaati bilan bolaning shaxsiy manfaati birlashib, uyg'unlashib ketadi va shu holda bola shaxsiy manfaatiga nisbatan jamoaning maqsadi va manfaati muhimroq ekanligiga, bir kishi hammasi (o'z jamoasidagi hamma odamlarni) o'ylashi, hamma (butun jamoa) esa, shu jamoadagi har bir odamni o'ylashi, g'amxo'rlik qilishi zarurligini tushunish bolaning ongini o'stiradi. Yanada muhimrog'i, jamoa a'zolarining o'zaro hurmati do'stlikka aylanadi. Endi bola yoki o'smir do'stlarisiz hayot juda zerikarli, mazmunsiz o'tishini anglaydi. Chin do'stlar davrasining tug'ilishi va shakllanishi buyuk fransuz adibi Aleksand Dyumaning «Uch mushketyor» asarida juda qiziqarli tarixiy voqyealar va ayrim shaxslar do'stlarining boshlaridan o'tgan ajoyib-g'aroyib voqyealar asosida, goh quvnoq, goh ma'yus, goh mayin, goh shiddatli bo'yoqlar va ohanglarda tasvirlab berilgan. «Jamoatchilik (birdamlik) axloqning asosiy tamoyili sifatida, - deb yozadi Ashurmat Axmedov, - individ (yakka odam)larning bir-biriga bo'lgan munosabatini, shaxsga va jamoaga bo'lgan munosabatini va, o'z navbatida, jamiyatning shaxsga bo'lgan munosabatini ifoda etadi. Jamoatchilik o'zining axloqiy qiymatiga ham ega, ya'ni shaxs, individ jamoa oldidagi o'z burchini anglashi, jamoaning manfaati uchun ongli ravishda xizmat qilish, o'zaro yordam va hamkorlikka asoslanishi, o'ziga talabchan bo'lishi va jamoaga ishonishi kerak». Alisher Navoiy, Jomiy, Yan Amos Komenskiy, N.G.Chernishevskiy, A.S.Makarenkoning pedagogik merosini yaxshi bilgan olim Ashurmat Axmedov bu yerda jamoatchilikning ilmiy ta'rifini bergan. Bu ta'rifda aytilgan har bir tamoyil haqida keng va teran fikrlarni aytish mu

XULOSA

«Ta'lim to'g'risida qonun» va —Kadrlar tayyorlash milliy dastur||I talablarini amalgam oshirish jarayonida yuqori malakali o'qituvchilarni tayyorlash muhim muammo sifatida kun tartibiga qo'yilmoqda. Shunday ekan ushbu talablardan kelib chiqqan holda bilimdon, mustaqil fikrlovchi, ijodiy izlanuvchan, yuqori malakali, turli soha egalarini tayyorlash kasb – hunar ta'limi oldiga qo'yiladigan talablarga mutonosib insonlar qilib shakllantirish ular shaxsiga yangicha yondashish hozirgi ijtimoiy taraqqiyotning zaruriy talablaridan biridir. Ayniqsa mehnat va kasb ta'limi sohasida bilim olgan bo'lajak mehnat va kasb ta'limi o'qituvchilari mehnat faoliyatini, mahoratini oshirish oily ta'limning asosiy vazifalaridan biridir. Bu muammoni hal qilishning birdan bir yo'li mehnat va kasb ta'limi o'qituvchilari mahoratini, faoliyatini

oshirish eng avvalo pedagogik shart- sharoitlar hamda oily ta'lim muassasidagi barcha imkoniyatlardan kelib chiqib, o'ziga xos xususiyatlarni hisobga olinganligini ham nazarda tutadi. Hammamizga ma'lumki mehnat va kasb ta'limi o'qituvchisining kasbiy mahorati eng avvalo talabalarni o'qitish, bilim berish, ko'nikma va malakalarni hosil qilish ta'lim beruvchilar saviyasi bilan belgilanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. I.A.Karimov. Barkamol avlod orzusi. «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent., 2000.-245 b.
2. S.Ya. Bato'shev. Professionalnaya pedagogika. —Professionalnaya obrazovaniyel. Moskva. 1997. 511 s.
3. Olimov Q.T., Uzoqova L.P. va boshqalar. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi. Kasb-hunar kollejlari o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma. Toshkent: Fan, 2004. – 119 b.
4. R.Mavlonova, O.To'rayeva, K.Xoliqberdiyev, «Pedagogika» «O'qituvchi» - 2001 .
5. Ilg'or pedagogik texnologiya: Nazariya va amaliyot —Ma'naviyat asoslaril darsi asosida ishlangan uslubiy qo'llanma. —Abu Ali ibn Sinol. Toshkent. 2001.